

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for demografi og levekårsforskning.

Han har blant annet publisert: Doktorgrad (Ph. D) 2008 med avhandlingen «Changing Welfare, Living Conditions and Social Integration».

«På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik).

(anders.barstad@ssb.no)

Alt du tenker, er feil

«Alt du tenker, er feil», kunne New Scientist melde tidligere i år (14. mai). En liten overdrivelse, kanskje, men forskning har gjentatte ganger vist hvor sterkt vårt virkelighetsbilde er preget av illusjoner og feiloppfatninger.

Urbane myter

Et eksempel er forskningen på «urbane myter». Folkelivsgranskeren Bengt af Klintberg, i boka Råttan i Pizzan, forteller om hvordan en del svensker på 1970-tallet hadde klokkertro på de villeste historier om innvandrere. En av historiene var om den store innvandrerfamilien som hadde brutt opp parkettgulvet i leiligheten de hadde flyttet inn i. I stedet dyrket de poteter der, og hadde laget et ildsted hvor hele griser ble tilberedt.

Det er, som forfatteren påpeker, gjerne det ukjente og fremmede som blir formål for spekulasjoner og vandrehistorier. Derfor er det ikke så rart at det danner seg særlig mange, og seiglivede, myter om innvandrere fra andre kulturer.

Ufo-sekten

Et annet eksempel, som også viser at informasjon om de faktiske forhold ikke nødvendigvis hjelper, er studien til Festinger mfl. av den amerikanske «ufo-sekten» Seekers. Sammen med kolleger infiltrerte Leon Festinger, kanskje den fremste sosialpsykologen i det forrige århundre, denne gruppen.

Sektmedlemmene trodde fullt og fast at de kommuniserte med utenomjordiske vesener. Jordan ville gå under den 21. desember 1954, hadde de fått vite, mens de selv ville bli reddet av et romskip. Hva skjedde så når de varslede hendelsene ikke inntraff? Det viste seg at medlemmene av sekten klarte å finne en forklaring, og ble enda mer sikre i sin tro, på tross av

at ingen av hendelsene de hadde basert sine liv på, faktisk skjedde.

Men dette handler bare om kunnskapsløshet og dumhet, vil noen kanskje si. Tja, om det nå bare hadde vært så enkelt. Her er vi inne på høyst allmennmenneskelige fenomener, som det neppe er noen som går fri fra. Vi ønsker nok sannhet, men vi har også behov for identitetsbekreftelse og tilhørighet. Mennesker oppsøker i større grad, og tar lettere til seg, informasjon som bekrefter oppfatningene de har på forhånd. Informasjon som truer behovet for identitetsbekreftelse møtes med større skepsis enn annen informasjon.

Mange illusjoner ...

Informasjon velges ut, og tolkes, via en rekke mekanismer som skaper skjevheter og gir et feilaktig bilde av virkeligheten. Jeg har allerede vært inne på en av dem, nemlig tendensen til å ignorere informasjon som ikke stemmer med forhåndsoppfatningene. Så har vi illusjonen kalt «naiv realisme» – overbevisningen om at det er du, og kanskje bare du alene, som oppfatter verden slik den virkelig er.

«Bedre enn gjennomsnittet»-effekten er et uttrykk for en av mange positive illusjoner vi har om oss selv. Spør mennesker om å vurdere seg selv, for eksempel hvor stor sans for humor de har, og hvor dyktige de er til å kjøre bil, og de fleste vil si at de er bedre enn gjennomsnittet. Ironisk nok mener også de fleste at de er mer motstandsdyktige enn gjennomsnittet mot å ha et overdrevent «rosa» bilde av seg selv!

Illusjonene gjelder også andre, ikke minst nær familie. 95 prosent sier at deres partner er smartere, mer attraktiv, varmere og morsommere enn gjennomsnittet. En

annen illusjon er den urealistiske optimismen, en tro på at vi vil leve et lenger og bedre liv enn andre.

... men er de nyttige?

Nå er det ikke gitt at alle feiloppfatningene og skjevhetene nødvendigvis er av det onde. Ektefellen din blir sikkert glad over å høre at hun eller han er verdens beste ektefelle (i prinsippet kan du naturligvis også ha rett!). I andre tilfeller kan feiloppfatningene gjøre stor skade, som når minoritetsgrupper i samfunnet blir rammet av mytedannelse og negative rykter.

Ifølge New Scientist er troen på at vi har fri vilje kanskje den største illusjonen av dem alle. Personlig er jeg ikke helt overbevist om at den frie vilje er ikke-eksisterende, men det kan naturligvis være fordi jeg sitter fast i illusjonen. Uavhengig av hva som er det sanne svar på dette «evige spørsmål», er det mye som tyder på at det er viktig å opprettholde troen på et minstemål av fri vilje.

Et forskningsprosjekt fant at personer som svekkes i sin tro på fri vilje, senere har større sannsynlighet for å jukse på prøver. Det er lett å tenke seg at hvis denne troen svekkes, svekkes også følelsen av personlig ansvar, og av at det nytter å gjøre en ekstra innsats.

Seiglivede feiloppfatninger

Det er flere årsaker til at feiloppfatningene er så seiglivede. En er at de skyldes mekanismer som opererer ubevisst; vi er ikke klar over hvilken innflytelse de faktiske har. En annen er at de opprettholdes og forsterkes av menneskene rundt oss. Kvinnen som fortalte Bengt af Klintberg historien om innvandrerne som hadde brutt opp parkettgulvet, hadde fått den bekreftet av både familie og kolleger.

I tilfellet med ufo-sekten som Festinger og medarbeidere infiltrerte, hadde det neppe vært mulig å opprettholde en så avvikende virkelighetsoppfatning uten at den kontinuerlig ble bekreftet av de andre medlemmene.

Trengs ydmykhet?

En konklusjon på dette synes nokså åpenbar. Det trengs mer ydmykhet. Om det nå ikke er så galt at «alt vi tror, er feil», har vi øyensynlig langt større tiltro til vår egen tenke- og vurderingsevne enn det er grunnlag for. Dernest kan det være viktig å tenke over at valgene av informasjonskilder og av omgangskrets (disse faktorene henger sammen) også for en stor del innebærer et valg av virkelighetsoppfatning. Selv om det føles ubehagelig, kan det lønne seg å bli kjent med mennesker og informasjonskilder som har et annet perspektiv enn vårt eget.

I den elektroniske kommunikasjons tidsalder, og med de fantastiske mulighetene Internett gir til å sette seg inn i andre menneskers kulturer og religioner, har vi i prinsippet større muligheter til å finne alternative perspektiver enn noensinne. Spørsmålet er imidlertid hva som skjer i praksis.

Internett gir også en annen mulighet, nemlig å finne de personene i verden som deler vår virkelighetsoppfatning, uansett hvor sær eller ute av takt med de faktiske forhold den måtte være. Det gjelder å sørge for at internettets potensial for mellommenneskelig forståelse realiseres, og at en unngår å bli fanget i gettoene hvor alle tenker likt, og hvor myter og feilaktige forestillinger blir forsterket.

